

# Tiede mahdollistaa todellisen moniarvoisuuden

■ Petteri Enroth

”Järkeä loppuun saakka tai rauha ihmisten välillä”, kirjoitti ranskalainen filosofi Emmanuel Levinas vuonna 1987. Levinas on tunnettu ajatuksistaan etiikan ensisijaisuudesta suhteessa totuuteen. Tämä ajatus on edelleen voimallinen etenkin humanistisen tutkimuksen piirissä, kuten Antti Harmaisen artikkeli ”Historiantutkimus modernin länsimaisen rationalismin kriittikkinä” (*Tieteessä tapahtuu* 1/2012) osoittaa. En niinkään kommentoi seuraavassa suoraan Harmaisen kirjoitusta vaan erittelen sen laajempaa teoreettista viitekehystä. Nähdäkseni etiikan pakotetun ensisijaisuuden – eli nykyanasatolla moniarvoisuuden, monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden – seurauksena saattaa olla nimenomaan se systemaattisuus, virtaviivaisuus ja sieluttomuus, josta Harmainen tieteellistä rationalismia syyttää.

Luonnontieteen ja ideologian suhde on historiallisesti kompleksinen ja peruuttamattoman vuorovaikutteinen. Modernin luonnontieteen syntyä ja aktuaalista luonnetta ei voi ymmärtää irrallaan uskonnollis-metafyysisistä ja yhteiskunnallisista määrittäjistä. Tältä osin Harmaisen hyödyntämä Bruno Latourin ajatus historiantutkimuksesta ”modernin antropologiana” on tärkeä ja oikeutettu. On tarkasteltava niitä institutionaalisia ja ideologisia välityksiä, jotka ovat tuottaneet modernin rationaalisuuden ihanteen. Ydinpömin, eugeniikan ja ”älyllisen suunnittelun” kaltaiset hybridiobjektit ovat hyviä syitä tälle.

Historiallisten ja institutionaalisten suhteiden tutkiminen ja osoittaminen on kuitenkin pidettävä irrallaan luonnontieteen tuloksien arvioinnista. Siinä missä tieteenhistorialliset vaikutussuhteet ovat inhimillisesti osoitettavissa ja sisällöllisesti ymmärrettävissä, luonnontieteen tulokset tulee nähdä siihenastisen ymmärryksen

ylittävinä, todellisuuskäsitystämme väistämättä uudistavina. Tieteen diskurssi etenee itsekin anomalioiden kautta. Luonnontiede elää luonnottomista objekteista.

Tieteen tulosten relativisointi ei voi olla ensisijaista siitäkään huolimatta, että tieteen ja ideologian sotkeutuneisuus jatkuu myös nykyään. Neurologi saattaa katsoa aivojen magneettikuvaa ja ajatella, että nyt hän todella näkee sanojen merkitysten aktivoituvan. Meidän on itse otettava vastuu tulosten ymmärtämisestä. Muussa tapauksessa noudatamme ajattelutapaa, jossa emme ota vakavasti jotakin väitettä, koska sen esittäjä änkyttää. Esimerkiksi se, että biologi esittää konkreettisten tutkimustulostensa perusteella *biologistisen* arvion ihmisen seksuaalisuudesta, ylittäen näin biologian ja kulttuurin välisen rajan, ei anna oikeutta hylätä tai ideologisoida itse tutkimustuloksia. Luonnontiede on oikein ymmärrettynä puhtaasti empiiristä aineiston keräämistä ja luokittelua, sellaisena se vastustaa täydellistä ymmärtämistä ja tiedollis-käytännöllistä kesyttämistä.

On edesvastuutonta ja taantumuksellista hylätä jotain vain siksi, että joku muu on käsittänyt sen väärin tai se voidaan käsittää väärin. Tämä virheellinen ja inhimillisesti edesvastuuton asenne on esimerkiksi sen taustalla, että kritisoiutaan biologistisia seksuaaliteorioita Judith Butler päätyy kirjassaan *Hankala sukupuoli* (2006/1990) esittämään oman täysin biologistisesti käsitteellistetyn näkemyksensä sukupuolen liukuvuudesta kromosomipoikkeamien perusteella. Näin hän ei ajattelun logiikan tasolla eroa lainkaan uskonnollisesta konservatiivista, joka perustelee omaa ”uskoa” luonnontieteen tulosten ideologisella tulkinnalla. Butler ja uskonnollinen konservatiivi omaksuvat molem-

mat tavoillaan sen, että luonnontiede paljastaa jotakin inhimilliselle olemiselle objektiivisen jalansijan antavaa merkitystä universumin ytimessä. Juuri tästä fantasiasta on luovuttava. Tieteelliseen totuuteen ei voi suhtautua etikan ensisijaisuuden kautta, sillä muutoin ei oteta vastuuta siitä perustattomuudesta ja kuulusta, joka ihmisen käsityskyvyn sekä sen ylittävän maailmankaikkeuden välillä vallitsee ja ilmenee aina käsityskyvyn itsensä muutospainena. Tieteen historiallinen ongelma ei ole liika tieteellisyys vaan liika inhimillistäminen. Modernin antropologian, eli uskonnon ja tieteen välisen rajan ylittämisen, tehtävänä tuleekin nähdä kulttuurisuuden pitäminen irti tieteen tuloksista.

Koska mitään välitöntä metafysistä tai epistemologista siltaa fyysikaalisen maailman ja ihmisen välillä ei ole, luonnontieteen tuloksien ymmärtäminen vaatii uskoa subjektiivisen osallistumisen mielessä. Tämä piirre erottaa sen fundamentalistisesta asenteesta ja tekee siitä radikaalia tietoa. Luonnontiede tuo maailmaamme ennalta tuntemattomia kvanttihiipyn, jättiläisvirusten, pimeän aineen ja vaihtuvan gravitaatiovakion kaltaisia ”luonnottomia” kohteita. Luonnottomuuden tuntu määrittää näitä kohteita, koska ne ylittävät kulttuurisesti ehdollistuneen käsityksemme siitä, mitä luonto on ja mistä se koostuu.

Luonnontieteellisen tutkimuksen tulokset tulee ymmärtää ylijäämäisinä suhteessa sekä yksittäisten tieteentekijöiden tapaan käsitteellistää niitä että koko siihen tieteen diskursiiviseen verkostoon, jonka kautta ne välttämättä ilmenevät. Edes luonnontieteen diskurssi ei voi ”objektiivisesti” tavoittaa kohteitaan, sillä kieli on lopultakin vain kieltä. Siksi tutkimustulos tulee aina ymmärtää sen ylijäämän kautta, joka jää käsitteistön tavoittamattomiin. Se *formaali* tosiseikka, ettei tiede voi ilmaista objektiivista *sisällöllistä* totuutta ilman ihmissubjektia, onkin sen radikaalisti vastuullistava ja valistuksellinen elementti, jota ilman tieteellinen ymmärrys näivetty eugeniikan, lamarckismin ja seksuaalisuuden biologisoinnin kaltaiseksi *New Age* -huuhaaksi. Toisin sanoen, koska luonnontieteen diskurssi on historiallisesti konstruoitunut, sen

tulosten tulee aina ymmärtää osoittavan myös itse diskurssin, ja siten ihmisen, rajallisuuden. Tieteellinen formalisointi ei ole kaiken tasapäistä järkeistämistä, kun ymmärretään, että samalla näyttäytyvät formalisoinnin itsensä rajat.

Tätä taustaa vasten voimme määritellä uudeleen sivistyksen käsitteen. Harmaisen mainitsemien systemaattisuuden ja virtaviivaisuuden kaipuun sijaan voimme nähdä sivistyksen kaksitahoisena kyknä yhtäältä hyväksyä kielen ja ymmärryksen suhteellisuus ja toisaalta sitoutua asioihin juuri tämän suhteellisuuden vuoksi, kyknä antaa käsittämättömän ohjata käsityksiä. Diskurssin ja todellisuuden välillä on minimaalinen ero, joka on subjektiivisen vastuun aluetta. Juuri tiede, jos jokin, vaatii tällaista sivistystä ja suhteellisuudentajua.

Harmaisen peräänkuuluttaman moniarvoisen maailman kannalta tämä tarkoittaa sitä, ettei yksikään diskurssi eli kulttuuri voi nauttia etikan ensisijaisuudesta. *Kulttuuri on merkityksen tuottamisen muodollinen tosiasia*. Sen tarkoitus on symbolisesti järjestää ja ottaa haltuun se, mikä joka tapauksessa jo on olemassa ja ohjaa meitä. Huomatessamme joen olevan elämämme ehto kehitämme käsityksen joen jumalasta, jonka myötäileminen jotenkin vaikuttaa veden liikkeisiin. Jos huomaamme, että raha on elämämme ehto, kehitämme käsityksen markkinoiden näkymättömästä kädestä, jonka myötäileminen takaa onnen ja harmonian. Tieteen tulosten radikaalius on häiritsevää ulkopuolinen tekijä, joka rikkoo kulttuurisen identiteetin itseensä kääpetyneen konservatiivisuuden ja pakottaa sen järjestämään itsensä uudelleen. Todellinen moniarvoisuus ja solidaarisuus eivät synny siitä, että ketään ei loukata, vaan on mahdollista ainoastaan tosiasioiden tunnustamisena ja niihin reagoimisena ei-totalisoivalla ja ei-fundamentaalilla tavalla. Etiikka on niin tärkeä asia, ettei sitä sovi irrottaa totuudesta. Vaikka kaikki muu romahtaisi ympäriltä, vaikka mitään vastustettavaa tai uhkaavaa ei enää olisi, tulee etiikan voida pysyä pystyssä.

**Kirjoittaja on filosofian maisteri ja projektitutkija Palmenian Lahden yksikössä.**